

Péntek Imre

Személyiségkutatás – valóságtöredékek között

Halász Albert: Mindenszó(I)

„Szabad szórákások”, szinte kényszeres alliteráló szójátékok és népi mondókák, kántálások, rigmusok „bejátszása”, variálása – valamiképp ez jellemezte a szerző I kon ok című kötetét, amely éppen tíz éve jelent meg. Fotók, fotógrammok, grafikák és képversek „kísérték” a szöveget: hol kiegészítve, hol ellenpontozva azt. Az utószó írója, Gyurácz Ferenc joggal említi: szabadverseinek oldottsága csak lát-szólagos, „a vers felütése rendszerint meghatározza a képek és képzettársítások rendjét”. A lírai logika konzekvens végig vitele azonban egy „töredékes” világról ad benyomásokat, meghatározója ennek a szemléletnek a végletekig vitt relativizmus. Posztmodern tapasztalat, szövegkritikai játékok, szótorzítások – az abszurditásig csigázott jelentés(ek) „holdudvarának” derengései mögött kell(ene) felfedezni a közösség – legalábbis az utószó szerzője szerint – a nemzeti sorsközösség illúziótlan szemléletét. Nos, talán a nemzetlen című vers reflektál erre a helyzetre: „kit érdekel/van-e karmod/és van-e feketéd/ és van mivel nemzened/nemzetet/ kit érdekel.../ vagy-e/van-e/ nemzeted”. Bence Lajos a Konok ikonok könyve címmel írott kritikájában ugyancsak ezt a verset emeli ki, amely „reflektál” a sajátos nemzetiségi létállapotra, a délszláv válság idején. Ám ő is elsősorban a megformálás kérdéseit vizsgálja, az „ikonitás” jelentésrétegeit, azokat a költői technikákat,

amivel a szerző szövegét megalkotja. Rendkívül találó az a megfigyelése, hogy Halász Albert nem lezárja, „nyitva felejt a verset”, tovább gondolhatóvá, „lebegővé” téve az utolsó sorokat.

Ha mindebbe belegondolunk, akkor nyilvánvalóvá válik, a muravidéki költő már ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyek egyrészt természetesnek veszi az őt körülvevő multikulturális közeget, s bár kötődései rejtetten, utalásaiól kivehetők, számára fontosabbak a saját személyisége (végül is: identitása) problémái. A művészi és a személyiség-„alkotás” kínlódásai. Legutóbbi kötete ennek a „vizsgálódásnak”, kutatásnak sokszínű lírai dokumentuma. A kötet címadó versében olvashatjuk:

„minden szavam kevés hozzá
 hogy megalkosson
 minden szó kevés hozzám
 hogy megalkosson”

Mindenszó(I)

Ez a kettős küzdelem folyik szakadatlanul, „így birkózom a sorsommal/minden verssorommal”. Számtalan nekifutást találunk a kötetben, amelyek az érvényes megszólalás, beszédmód, pozíció titkait akarja megfejteni.

„nem más ez
 szerepvállalás
 hol ennek
 hol annak
 a bőre alá

(bőröbe) bújok” – írja az Ami a versem-ben. Ám ez a folyamat fordítva is lezajlik: „mert hol ez/ mert hol az /bújik a bőröm alá (bőrömbe)”, s a kölcsönös „egymásba hatolás” csupán egy eredményhez vezet: a személyiség manipulálásához, elvesztéséhez. Hasonló megközelítést találunk az Érthetetlen mód című versben. Bár itt ez a nyelvi, kommunikációs csőd némi rezignációval jelenik meg. Már a felütés is ezt intonálja: „nem kell tudnod egyetlen mondatot sem... kútba az énnel lobbanjon lángra...”. A világ és az én elvesztése, lemondás a ráció mindenhatóságáról („aki érti magyarázza nekem is el”), a tömegkommunikáció zagyvaságai és közhelyei megfojtják a (lehetséges) értelmet „a minden után a kitalált világban”. Ezek végén találjuk a némileg cinikus-ironikus konklúziót: „a legjobb ha minden csupa kód/ és ez tényleg érthetetlen mód”. Ebben a ki/és megfosztottságában természetes a kétely, az elbizonytalanodás: „van-e van a porondon...hogy is mersz megszólalni csak úgy” – írja a Játékom: ki van meg című szövegben. A megszólaló képessége „nagyképűség lidérc”, a megértés és magyarázat csak a félreértéssel járhat együtt. Pedig

a mérce belül megvan, ha elhomályosulva is: „ha csak a tiszta szó elfogadható”, akkor a kevesebbel nem lehet(ne) beérni, a „nyögveköpve” vállalt (gy)alázatra nincs felmentés. Az utolsó versszakban idézett „erős várád” utalás a református zsoltár szövegére, ahogy az elején a József Attilai sorok derengenek föl: „Le vagyok győzve, győzelem, ha van”... Ezeknek a kulturális-nyelvi stabil pontoknak a „megingása”, ironikus feloldódása a vereség beismerésével egyenlő. Ez a sajátos relativizmus, ez a „negatív-tudat” nem áll meg itt, fájdalmas gúnyral veszi célba a halhatatlanság, a maradandóság maradék toposzait.

„mi marad belőled humuszon kívül vagy még annyi sem” – intonálja a Nem maradsz fény című vers felütése. Mi marad az egyénből a halál, a megsemmisülés után: „szavaidat csótányok lopkodják szét a szép sötétben” – rémlik fel a nem túl biztató kép. A „vanitatum vanitas” életérzése jelenik meg modern hangszerezésben, az elveszés, a szétzóródás, a leépülő díszletek, a természet közönye. S ehhez csak újabb adalék a költői mű veszendősége, amelyre szintén az elkallódás, a szétzilálódás vár a „csótányirtó” sötétben. S hiába a várakozás: „csak fény fény fény gyűljon”.

Az egyetlen értelmes magatartás a beletörődés, a helyzet elfogadása. A védtelenség vállalása. A Kirohanás innen ennek a megadásnak végletes megfogalmazása.

„páncéлом rozsdás
csatjai kilapultak
most-most a földre hull
csörömpölve a kőpadlón
megkönnyebbülve a tehertől
de védtelenül – melyik a jobb

csupaszon anyszűlten”

Ehhez az eleve vesztesre álló küzdelemhez egyetlen méltó pozíció: a tragikomikus kellékek elhajgálása, a „szabad mell” – a „mellső kényszer”. Mintha ennek a „lefegyverző” beletörődésnek volna a pandant-ja a Palackposta, címként jobb híján: Levél az uralkodó(k)hoz. Ez a sajátos „végvári anzix” éppen a helytállás, a reménytelen helytállás és kitarítás apoteózisa. Nos, ha valahol, ebben a szövegben kétségtelenül jelen van a kisebbségi sors legbelül élő és sajnó, kikerülhetetlen törvénye: a széthúzás, a romboló erő, az állandó szemrehányás, lelkifurdalás („nem vagyunk olyanok, mint amilyenek lennünk kellene”) ellenére: „itt vagyunk/ és itt maradunk... mert ezt a végvárat is védeni kell”. Mintha elválna egymástól a lét és az itt-lét; a „létezésbe vetett ember” viaskodása hiábavaló az idő, a mulandóság ellen, míg a kisebbségi lét „végvári harcait” vívó katonák azt üzenik a külvilágnak, a földi uralkodóknak: „maradunk és megmaradunk”. Az Igában „gyökerezettségének” korlátait veszi számba: az itthoni púposodás lelki torzulásait.

Az „itt-lét” otthonossága nemcsak védelmet adó oltalom, lehúzó kötelék is, amely alól jó lenne kibújni (Hajszám, Kiúttalanul, vagy a kötetzáró: Megigázva). A különbözőségeket

pedig az „itteniektől” valóságos lázadás (Lásd: Józan világ). Normáik nem vállalása, esetleg megtagadása. „mit szólnak majd/odabent a fröccsözők, a pintesben” – kezdődik a vers – s a folytatás: „ha látnak/ józanul még csak másnaposan sem... ha látnak/ sima arccal fehér ingben mint bémáláskor”. Ám a költő még egy facsarással toldja meg fura okfejtését: „magyarázat nélkül megértik... kábulat a józan világ is hát minek még”. Nyilván: inni, berúgni. Az utolsó vers – nyilván nem véletlenül – a szökés, a menekülés motívumait villantja fel. („kertek alatt/ titokban/ dűlőkön/ ingoványon átvágva/ el innen” – olvashatjuk a végsőig lecsupaszított sorokat. Az indoklás pedig ropant egyszerű, vaskosan valóságos: „itt az idő szétfeszít/ elnyel a mocsár...a síkság...el innen/ batyu sem/bot sem kell...még a por se szálljon fel.”)

Halász Albert mélységesen átéli ennek a kettősségnek, kínos kérdéseket involváló helyzetnek dilemmáit: reagálása pontosan azért szimpatikus, mert hiányzik belőle a patetikus, romantikus póz, az önsajnálát. Ez a megfelelni akarás, a megfeszülés a vállalhatatlanságok keresztjén „csigázza elő” az olyan verset, mint az Égmeszelő.

„kimeszeltem
minden hibát eltakartam...
amit tudtam jóvá tettem
mindig is adtam ha tehettem
jó voltam
amikor jó(nak) lehettem”

Néhány szemérmes, rejtőzködő és tartózkodó szerelmes vers enyhíti – mondhatni: a kötet depressziós hangulatát. Az Óte már-már tetten érhető vallomás a másik nemhez: finom, stilizált (cizellált) erotikus utalások hatják át a szöveget. A megszólítás összeforrasztott szóalakzata valódi lelemény: a csodálat és csodálkozás kifejezése. A „magig égett gesztenye” fellelése számos ötlet kibontására ad alkalmat.

„beléd bolondulok aztán majd jobb híján
az orvosok
kikaparnak...
ha forró vagy lehűtlek
hűtlen ne légy ez sem az üzenet...
ismét szemedig
szem-éjedig

érek érek elére...” – írja a költő, mintegy fokról-fokra jutva el valamiféle beteljesülésig (lezártságig). Ám az utolsó sorok a már említett Halász Albert-i verstípust idézik: a közlés elbizonytalanodik, „kinyílik”, a feltételes módú ige „ismételgetése” (lehetne) visszamenőleg is hipotetikussá teszi a „folyamatos” belé bolondulást. Játék ez, melyet az egyik „játszó személy” visszavon, és valódi vágyait nyelvi nyelvöltöztetésbe, retorikai alakzatokba fojtja. A Borba(n) egy hasonló „nyelvrintóleges” kapcsolat töredékes képsora. „nem hiszem hogy egy pohár borba/ minden belefér” – írja a költő, s egyre képtelenebb fokozatokon át hajszolja a maga bizonyosságát, sorolja a kedves lény jelzéseit („rúzsd a poháron mosogatólányok/ bosszúsága mint csók”,

„fekete pupillád is csak üvegesen néz át rajt”), míg végre kimondja: „az igazság is máshol keresendő mint ahol én vagyok, mint a borban”, és ezekből a máshollétekből nem lesz együttlét. Egyik legszebb szöveg ebből a témakörből a Naputazó.

„a gyűlölettől az imádatig
valahol a kettő között
és mégiscsak létezel” – indul a vers, s ennek a létező kedvesnek kell bizonygatnia, bizonyítania, tán egy veszekedés után – „másként lesz reggel meglásd ... a madarak nem mosolyognak rajtad rajtam rajtunk”. A gyöngédség és figyelmesség apró gesztusai jelzik a békülékenységet („a papucskok is ott várnak majd/ az ágy mellé igazítva”), és a zuhany mindent lemos... De vannak, amit csak a napok moshatnak le... És bemocskolódás és megtisztulás (emberi) ritmusa váltja egymást, nap, mint nap, összezőrdüléstől kibékülésig. A Kiúttalanul-ban is szép sorokat találunk: „lepke vagy a tavaszban igaz most tél van/és vetközöl fátyladból ajaj szemezel velem” – arról a legyőzhetetlen vonzalomról, amelynek nem lehet ellenállni.

Amikor Halász Albert poézisét kialakította, tudatosan egy alulstilizált nyelvet, kifejezésmódot választott. Ebben benne van Tolnai Ottó, Parti Nagy Lajos és Kukorely Endre és mások műveinek hatása, okkal-joggal, hisz ez a dekonstruktív irányzat a kortárs irodalom egyik markáns, sőt, meghatározó vonulatává vált. A közhelyek „bátor” beemelése az irodalmi szövegbe azonban bizonyos kockázatokkal jár: ha hiányzik a megfelelő kontextus, a közhely – közhely marad. A banalitás – pedig banalitás. A szerző néha kritikátlanul enged a „szabadjára” ezt a szervezetlen, spontán szövegfolyamot, aminek a végeredménye kiábrándító (lehet). Az Álom legyen első két sora, jó (rossz) példa erre:

„hogymennyi álom ment potyába
lett a tékozló hétköznapok prédája”

Tegyük hozzá: a vers egésze sem sikerült.

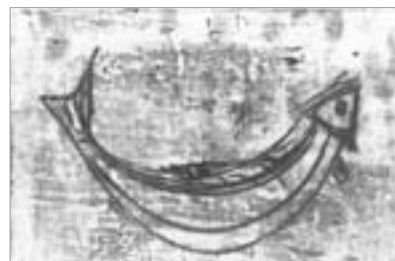
Az ismétlődések, felsorolások – amivel gyakran él – sem mindig szolgálják a költői szándék megvalósulását. Ezen a téren is találhatunk jó és kevésbé jó (rossz) példákat. A Fal mindenképpen a jó példák közé sorolható, a végsőig kihasználva a „fal” és a „fel” szavakban rejlő jelentésséget, szókombinációt. Itt még a „piros piros piros tégla”

is „helyén van”, nem zavaró az ismétlés. A politikus vers esetében a „búcsúfia/ mézeskalács/csecsebecse/ minden kacat...” sorjázása bizony erőtlen, mint ahogy az egész vers is.

Végző soron a Mindenszó(l) mindenképpen figyelemre méltó poétikai teljesítmény, egy következetesen tovább vitt metódus megvalósítása, kiteljesítése. Egy töredékes világ töredékes nyelvi leképződése. Fragmentumok láncolata, mely a „mindent” – vagy másként a semmit – szeretné – ha nem is szóra – megnyilatkozásra bírni. Arról, ami a „mögött” van... S bár ennek a költészetnek alapelve az ismeretelméleti szépség: mégis, Zelk Zoltán emlékezetes sorainak – „Szél futta levél a világ/, de hol az ág, de hol az ág” – parafrázisa: „nincs világ csak elképzelt tuskés ág” – arról a metafizikai „fájdalomról” beszél, amely „átvérzi” a legbanálisabb pillanatok szövetét is... A „minden után kitalált világban”.

Végül feltétlenül említést érdemel: a kötet valódi könyvesszeti remek, a borítótól a belső tipográfiáig. Kuriózumok gyűjtőinek (is) ajánlható. A grafikus Halász Albert a szöveg és a kép a korábnál is egységesebb és hatásosabb egységet igyekezett megtervezni, s ebben a kivitelezők abszolút partnerei voltak. A szövegdalakkal párhuzamos színes ecsetrajzok, nyomatok és fotográfikák (montázsok) ismét kísérletet tesznek arra, hogy vizuális többlettükkel növeljék a „hatásfokot”. Kulcsszavak, asszociációs és meditációs pontok, szürreális kompozíciók fonódnak egymásba, jó esetben, máskor viszont a szöveg jelentéssíkja és képi megjelenítés „elúszik” egymás mellett. Találó oldal a Naputazó, a Vonat, az Ami maradt szöveg és kép paralelje, kevésbé sikerült a Minden szó, az Alkalom (egyébként is vázaltszerű) szövegének képi megfeleltetése. Akárhogy is: újszerű asszociációs kihívások (gyakorlatok) ezek, amelyet az olvasónak, műélvezőnek kell elvégeznie. A multimedialitás abban is megnyilvánul, hogy a könyvhöz CD is tartozik, melyen versek hangzanak el Szilágyi Zoltán válogatásában és előadásában. Kétségtelen, a színvonalas versmondás növeli a kötet értékét és élményét.

(Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2006.)

A szerző illusztrációiból